

Za Janou Opočenskou

Vzpomínky na feministickou teoložku ThDr. Janu Opočenskou přinášíme tak, jak zazněly na posledním rozloučení v září 2023 a jak byly publikovány v nezávislém evangelickém měsíčníku PROTESTANT. S jejich přetištěním v tomto čísle časopisu Gender a výzkum, jakož i s mírnými redakčními úpravami vyslovili souhlas autorka i autor, paní farářka Mgr. Juliana R. Hamariová, vnučka Jany Opočenské, a teolog doc. Jindřich Halama (Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy). Souhlas vyjádřil také šéfredaktor časopisu PROTESTANT a farář Tomáš Trusina. <https://protestant.evangelnet.cz/vzpominky-na-janu-opocenskou>

Vzpomínka rodinná

Juliana R. Hamariová

*Ve feministické teologii nejde jen o záměnu zájmena, nýbrž o jiný způsob, jak myslet transcendenci, nechápat ji už jako nezávislou na všem a panující nade vším, nýbrž vevázanou do **přediva života**... Přiblížení se k mystice, která nejvíc překonala hierarchické mužské pochopení Boha, je nutné... Zdá se mi, že **mystika a rezistence** je ústřední téma budoucí feministické teologie osvobození. Dorothee Sölle (předmluva ke knize Zpovzdálí se dávaly také ženy, 1995)*

Předivo života – rezistence – mystika

Předivem života babičky Jany byl její muž, děti, vnoučata a dva životní prostory – byty v Ženevě a Praze a jejich okolí. Vedle toho rezistentně obhajovala prostor pro to, co jí dávalo smysl intelektuálně, profesně a zbožností. Vlastní žití, psaní, čtení. Vykolíkovat a rezistentně hájit také vlastní svébytnou existenci.

Myslím, že v tomto byla prorokyní žen mé generace. „Hlavním úkolem proroků a prorokyní bylo souditi minulost a zasahovati do přítomnosti poukazováním na Boží cesty.“ (Novotný 1956: 725)

To prosakuje babiččinými příspěvky, s nimiž byla v českém prostoru zcela výjimečná a osamocená, do odborné diskuse – hodnocení dějin jako pomýlené hierarchické patriarchální etapy a důvěra v boží cesty rovnosti pro budoucnost. Dnešní generace žen, které bojují za to, nerozpustit se v rodině, v genderových rolích v domácnosti, ve skleněných stropcích na pracovištích a v normativech sexuálních vztahů, jí dávají za pravdu. Zároveň ale myslíme na to, jak zůstat jednoznačně milující a emočně dostupné.

Díky babičce jsme na cestu emancipace jako ženy (ale i muži) v našem rodě nastou-

pily možná o kus dřív, než bylo běžné. Pracujeme s tímto dědictvím jako s mementem pro naše vztahy, naše dcery a ženy a muže kolem nás. Koneckonců, v oblasti emočního a osobnostního zrání určuje dědictví matek příslušníky dalších pokolení daleko víc než dědictví otců. A to není feministický objev.

Balancovat dohromady bezpodmínečnou lásku k druhému a rovnoprávnost ve vztazích je fuška. Aktivita, která vychází z emancipace, nesměruje k tomu, nějak si život ulehčit, ulevit si, zbavit se jha a být bez starostí. Je to naopak velká zodpovědnost za svět, na kterém napáchaly nezvratné škody hierarchie, podřízenost a násilí. Ale stejně tak je napáchal nedostatek přijetí a podpory ze stran blízkých. Babička napsala v roce 2008: „Dříve se předpokládal pevný řád, a proto základní otázka zněla: Co mám dělat? V současné postmoderní atmosféře se klade otázka: Co mohu dělat? Důležité je společné hledání, co je tím podstatným.“ (Opočenská 2008: 104)

Myslím na ni v pozdějších letech, když ji předivo života jako vdovu a starší ženu vyvázalo z mnoha radostí a povinností rodinného života a zůstala sama. Na naše společné Košíře, kam jsem se jako mladá studentka za ní vracela pozdě po nocích a ona se pro jistotu na nic neptala. A další večer jsem pro jistotu já zůstala doma s ní a ona mi diktovala svoje rukou psané poznámky a já je přepisovala do počítače, se kterým nechtěla pracovat.

Přišlo mi, že ať už píše cokoli, vždycky je tam něco o ekologii, sociální rovnosti, rovnosti mezi pohlavími, inkluzivní řeči a něco o kvakerech. (Kvakeři jí obecně ztělesňovali to všechno dohromady.) Skrze ně na mě asi také přenesla afinitu k tiché modlitbě...

Vůbec s ní totiž bývalo často ticho. Žádné zbytečné žvanění nebo plácání. Někdy tiché broukání kostelních písniček (měla úzký výběr těch, co prošly teologickým sítím), u vaření Český rozhlas a někdy předcítání něčeho zajímavého (později také kázání br. faráře Balcara, kterého si vážila).

„Feministické teologie odrážejí zápas žen o vlastní spiritualitu... Věříme, že boží duch (spiritus) je síla, která spojuje vnější a vnitřní skutečnost, lidi mezi sebou a s přírodou... Duch se praktikuje. Spirituálně žít znamená sebezpřesahovat a vědomě žít ve vztazích.“ (Opočenská 2008: 105)

Skrze její výše zmíněná intelektuální témata jsem viděla křesťanský svět zkresleně jako svět, ve kterém jsou tyto hodnoty běžné a rozumí se samy sebou. O tuhle iluzi jsem přišla, ale díky babičce jsme zažili v předivu života žitou spiritualitu, ze které vycházela. Mystiku svého druhu. Vídala jsem ji v tichu sedět u psacího stolu a modlit se. Soustředěně číst a dívat se z okna. Myslím na dubové aleje u ženevského sídliště, kde s námi dětmi trávil čas a učila nás poslouchat šumění větru ve větvích.

Mystické s ní byly i poslední roky v nemocnici, které se do mě hluboce zapsaly, i když na jiné úrovni než ty z dětství. Chodila jsem tam za babičkou pro odpovědi na otázky, na které jsem se dřív neuměla zeptat. Teď jsem se ptala, ale ona už mi neuměla odpovědět.

Na závěr tři obrazy z nemocnice, které ve mně zůstaly:

V čase, kdy byla ještě mobilní, jsem s ní vyšla na balkon na patře. Byly tam muškáty. Ptám se: „Pamatuješ, jak jsme je s Jakubem zalévali na terase v Ženevě?“ „Nepamatuju.“

Ptám se: „Máš vůbec nějaké hezké vzpomínky na minulost?“ „Pamatuju si, že mě Pán Bůh vždycky nesl a podpíral a že jsem na nic nebyla sama.“

Ptám se: „Těšíš se ještě na něco?“ „Jo, že mě takhle ponese až do konce.“

Ve druhém obraze už je upoutaná na lůžko a verbálně se neprojevuje. Je konec návštěvy, držím ji za ruku a loučím se. Ona ruku nechce pustit a říká: „Nechod.“

A ten poslední obraz je v pokoji s mrtvým tělem. Jenže tam už nebyla. Bylo tam nekonečné prázdno, ve kterém otázky už kladu přímo Bohu. Bohu, který Janu celý život nesl a nese ji dál.

Vzpomínka profesní

doc. Jindřich Halama, Dr.

Úkol, abych na tomto místě připomenul teologické dílo Jany Opočenské, tedy témata, jimiž se zabývala, a způsob, jakým je předkládala na církevní rovině i v akademické teologii, mne nejprve přivedl ke vzpomínání. Patřil jsem do skupiny studentů a studentek teologie, kteří se v polovině 70. let scházeli u Opočenských doma, abychom se zabývali texty, jež nebylo radno diskutovat v budově fakulty, systematicky sledované a patrně odposlouchávané StB. Například texty masarykovskými.

Tyto schůzky vedl náš učitel, prof. Milan Opočenský, jeho manželka Jana spíš naslouchala našim rozhovorům a jen vzácně do nich vstupovala. Příznačné bylo, že nám zpravidla připomněla něco, co jsme přehlédli.

V té době jsme poprvé zaznamenali její zájem o feministickou teologii, když vyšel její článek *O ženské problematice biblicky* (Opočenská 1976), ve kterém nastínila jednak základní charakteristiku rozvíjející se feministické teologie, jednak biblické pohledy na ženu a jejich mnohdy jednostranné a sporné interpretace v rámci církevního diskurzu.

Vstoupila tak do veřejného prostoru s formulací jednoho ze svých dlouhodobých teologických zájmů, totiž analýzou postavení ženy v církvi a ve společnosti a stereotypy, které ve vztahu k roli žen vládly a vládnou, ačkoli jsou namnoze pochybné, i teologicky, jak se dá prokázat, což Jana Opočenská činila. Činila tak umírněně a laskavě, takže její příspěvky nevyvolávaly konflikty a zlostné výměny názorů, ale činila tak důsledně a rozhodně.

O pár let později spolupracovala na takto zaměřeném sborníku *V Kristu ani muž ani žena* (Opočenská, Hromádka 1984), který byl určen především do církevního prostředí. Jana Opočenská do něj přispěla studií o ordinaci žen (tedy o uznání a přijetí

žen jako evangelických farářek, což se prosadilo v 50. letech) a o jejich ekumenických souvislostech (mnohé církve odmítají službu žen až podnes).

Tento zájem Jany Opočenské nakonec vyústil v její disertační práci, na níž pracovala již dříve, ale dokončila ji až po přestěhování do Ženevy (kde žila s manželem celá 90. léta) a obhájila ji v roce 1991 na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy (ETF UK). Známe ji jako knihu, která vyšla v roce 1995 v Kalichu pod názvem *Zpovzdálí se dívaly také ženy* (Opočenská 1995).

Jde o fundovaný úvod do feministické teologie, který přehledně a poprvé česky přinesl jak portréty výrazných představitelk tohoto teologického směru, tak důležitá témata a analýzu, jak, proč a kam se feministická teologie na konci 20. století ubírala. Mezi obhájáním práce a vydáním knihy publikovala několik článků na téma feministické teologie, česky v *Křesťanské revui*, anglicky v časopise *Metanoia*, a k tématu se vrátila ještě po návratu do Prahy, když v roce 2003 publikovala článek o postoji apoštola Pavla k ženám (Opočenská 2003).

Za svého pobytu v Ženevě se seznámila a spřátelila s řadou feministicky orientovaných teoložek, s nimiž spolupracovala na ekumenických projektech a konferencích. Jednou z nich byla například konzultace Světového reformovaného svazu (WARC) v maďarském Debrecínu (1996), zaměřená na téma spravedlnosti v sociální a mezinárodní oblasti. Materiály z této konference a její výsledky zpracovala Jana Opočenská se svou ženevskou kolegyní Njoroge v anglicky a německy vydané knize *The palm-tree: a symbol of commitment to justice* (Njoroge, Opočenská 1996).

Jako výrazné ocenění práce Jany Opočenské se jeví skutečnost, že anglický titul její knížky *Zpovzdálí se dívaly také ženy* (*There were also women looking from afar*) použily její kolegyně jako název sborníku, který k jejímu životnímu jubileu vydaly v roce 1998 v Ženevě (in Honor of Rev. dr. Jana Opočenská) a který, jako publikaci renomované mezinárodní církevní instituce, najdete v evropských teologických knihovnách, mezi nimi i v knihovně ETF UK (Njoroge, Askola 1998).

Tím jsme se dotkli druhé oblasti teologického zájmu Jany Opočenské, totiž otázek spravedlnosti a vztahu ke stvoření. Na tomto tématu pracovala při řadě příležitostí v ekumenických grémiích doma i v zahraničí. Jakýmsi českým odkazem této části jejího odborného i životního zájmu je článek opět z *Křesťanské revue* *Evangelium všemu stvoření. (Za obnovený vztah k bohu a stvoření)* (Opočenská 2002).

Vedle toho pracovala na prezentaci českého evangelictví v zahraničí, například vydala s dlouholetým příznivcem české evangelické církve dr. Friedhelmem Borggrefem knihu o církvích v Československu (Borggreffe, Opočenská 1989).

Na rozdíl od právě zmíněného přehledového a popisného díla pracovala i na mezinárodní prezentaci českého teologického dědictví z doby reformace. Jde konkrétně o knihu, která byla srdeční záležitostí spíš jejího manžela, prof. Milana Opočenského, ale na níž v době ženevského pobytu jeho manželka vydatně spolupracovala. Studie

o Milíčovi z Kroměříže a tři jeho texty vydané v angličtině, ukazující myšlenkové podhoubí, z něj vyrostlo obnovné a posléze reformační hnutí v Čechách (Milíč z Kroměříže, ed. Opočenský, Opočenská 1998).

V oblasti svého hlavního zájmu, feministické teologie, spolupracovala nejenom v rámci církevních a ekumenických grémií v Ženevě, ale například i s vynikajícím německým teologem Jürgenem Moltmannem a jeho manželkou a feministickou teoložkou Elisabeth Wendel-Moltmann (viz článek *Za koho mne pokládáte vy?*, Moltmannovi 1990). Příležitostně pak referovala o aktuálním teologickém dění na poli feministické teologie, jako v článku o díle německé feministické teoložky Dorothee Sölle (Opočenská 1997).

Postavení žen v církvi a ve společnosti, otázky sociální spravedlnosti a spravedlnosti v jejím univerzálním rozměru, tedy ve vztahu k celému stvoření. To byla témata, jimž se dr. Jana Opočenská celoživotně věnovala. Když si dnes uvědomíme, jak dramaticky, až výbušně se vyvíjí situace právě v těch oblastech, kterým po desetiletí věnovala pozornost, nemůže nás nenapadnout, že jsme možná měli víc naslouchat a věnovat pozornost tomu, co nám Jana Opočenská (a skrze ni možná sám Bůh) kladla na mysl.

Literatura

- Borggreffe, F., J. Opočenská. 1989. *Christen im Herzen Europas - ČSSR*. Kassel: Verlag des Gustav-Adolf-Werkes.
- Milíč z Kroměříže, J., M. Opočenský (ed.), J. Opočenská (ed.). 1998. *The message for the last days: three essays from the year 1367*. Geneva: World Alliance of Reformed Churches.
- Moltmannovi, E. a J. 1990. *Za koho mne pokládáte vy?* *Křesťanská revue* 57 (1): 5–13. (Přeložila J. Opočenská).
- Njoroge, N. J., I. Askola (eds.). 1998. *There were also women looking on from afar*. Geneva: World Alliance of Reformed Churches.
- Njoroge, N. J., J. Opočenská (eds.). 1996. *The palm-tree: a symbol of commitment to justice: report on the Consultation for Women of Reformed Tradition in Central and Eastern Europe 9-13 February 1996 Debrecen, Hungary*. Geneva: World Alliance of Reformed Churches.
- Novotný, A. 1956. *Biblický slovník*. 2. vyd. Praha: Kalich.
- Opočenská, J. 1976. O ženské problematice biblicky. *Křesťanská revue* 43 (4): 75–80.
- Opočenská, J. 1995. *Zpovzdálí se dívaly také ženy*. Praha: Kalich.
- Opočenská, J. 1997. Jedno dnešní vyznání. *Česká Metanoia* 16: 57–58.
- Opočenská, J. 2002. Evangelium všemu stvoření. (Za obnovený vztah k bohu a stvoření). *Křesťanská revue* 69 (7): 178–189.
- Opočenská, J. 2003. Pavel a ženy. *Křesťanská revue* 70 (4): 89–98.
- Opočenská, J. 2008. Křesťanství. Pp. 68–109 in B. Knotková-Čapková a kol. *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Opočenská, J., J. Hromádka. 1984. *V Kristu ani muž ani žena. Sborník k 30. výročí ordinace žen v českobratrské církvi evangelické*. Praha: Kalich.